

УДК 328.123:352/354 (477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-11\(16\)-1351-1366](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-11(16)-1351-1366)

Сичова Вікторія Вікторівна доктор наук з державного управління, професор кафедри «Каразінська школа соціальної роботи» Навчально-наукового інституту соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харків, <https://orcid.org/0000-0001-5001-8389>

Даниленко Лідія Іванівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-4524-8347>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУБ'ЄКТНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто еволюційний розвиток інституту опозиції у Верховній Раді України та її вплив на державне управління, який має коливальний характер і постійно змінюється від конструктивного до деструктивного і, навіть, загрозливого, в умовах воєнного стану.

Виявлено, що до початку повномасштабного вторгнення рф в Україну вітчизняний парламент практично знівелював роль політичної опозиції в державному управлінні. Втім на початку війни з рф, Верховній Раді України вдалося об'єднати зусилля опозиційних і коаліційних сил для ухвалення життєво важливих законів воєнного часу. Нині – парламентська монобільшість має шанс продемонструвати високий рівень політичної культури і зрілості для конструктивної взаємодії з опозицією і створення умов для розвитку демократії в державі.

З'ясовано, що для подолання коливального характеру впливу політичної опозиції на державне управління необхідно забезпечити стійке дотримання положень парламентсько-президентської форми правління, які визначені Конституцією України, шляхом сформованості якісних об'єктивних зворотних зв'язків між усіма політичними силами в парламенті і в суспільстві та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України у системі публічного управління.

Наголошено на необхідності якомога швидше сформувати в системі державного управління України конструктивну парламентську опозицію, яка в умовах воєнного часу і повоєнного відновлення держави сприятиме консолідації суспільства та забезпечуватиме стійкість і легітимність влади.

Ключові слова: парламент, парламентаризм, парламентська опозиція, державне управління, парламентська коаліція, монокоаліція, депутатська фракція, Верховна Рада України.

Sychova Viktoriia Viktorivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department «Karazin School of Social Work», V.N.Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-5001-8389>

Danylenko Lidia Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Parliamentarism, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-4524-8347>

THE TRANSFORMATION OF THE SUBJECT ENTITY OF THE PARLIAMENTARY OPPOSITION IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE

Abstract. The evolutionary development of the institution of the opposition in the Verkhovna Rada of Ukraine and its influence on public administration, which has a fluctuating nature and constantly changes from constructive to destructive and even threatening, under martial law conditions, are considered.

It was found that before the start of the full-scale Russian invasion of Ukraine, the national parliament practically eliminated the role of the political opposition in state administration. However, at the beginning of the war with the Russian Federation, the Verkhovna Rada of Ukraine managed to unite the efforts of opposition and coalition forces to adopt vital wartime laws. Now, the parliamentary monomajority has a chance to demonstrate a high level of political culture and maturity for constructive interaction with the opposition and creating conditions for the development of democracy in the state.

It was found that in order to overcome the fluctuating nature of the influence of the political opposition on public administration, it is necessary to ensure stable compliance with the provisions of the parliamentary-presidential form of government, which are defined by the Constitution of Ukraine, through the formation of high-quality objective feedback between all political forces in parliament and in society and increasing the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine in the public administration system.

The need to form a constructive parliamentary opposition in the Ukrainian public administration system as soon as possible was emphasized, which, in the conditions of wartime and post-war reconstruction of the state, would contribute to the consolidation of society and ensure the stability and legitimacy of power was emphasized.

Keywords: parliament, parliamentarism, parliamentary opposition, public administration, parliamentary coalition, mono-coalition, deputy faction, Verkhovna Rada of Ukraine.

Постановка проблеми. Запровадження правового режиму воєнного стану у зв'язку з широкомасштабним російським вторгненням в Україну змінило формат роботи та обмежило суб'єктність Верховної Ради України як складової системи державного управління в Україні. Вимушена закритість у роботі парламенту, адаптація до повномасштабної війни та воєнного стану, перебудова роботи через виклики безпекового, політичного та технічно-адміністративного характеру обумовили виникнення феномену «воєнного парламентаризму» (за визначенням експертів ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив»), що характеризується зменшенням ролі як монобільшості (однопартійної коаліції), так і меншості (парламентської опозиції) в частині контролю за діяльністю уряду та виконавчих органів влади. Відповідь президента В. Зеленського журналісту на пресконференції 2023 року про систему влади воєнного часу в Україні як владу «його команди з 5–6 менеджерів» [17] свідчить про зменшення функції контролю не лише парламенту, але й парламентської опозиції. Про це також свідчить звітування Кабінету міністрів України 28.10.2025 року про 100 днів роботи Президенту України, а не парламенту [24].

Євроінтеграційний вектор України обумовлює налагодження конструктивної взаємодії між парламентською більшістю та парламентською опозицією. Підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України було однією з пропозицій місії Європейського парламенту щодо внутрішньої реформи в Україні в 2016 році. Тоді в рекомендаціях щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності українського парламенту, ухвалених Постановою Верховної Ради України від 17 березня 2016 року № 1035-VIII, зазначалось про необхідність якнайшвидше прийняття рішення про врегулювання статусу парламентської опозиції. У Доповіді Венеційської комісії «Про відносини між парламентською більшістю і опозицією в демократії», схваленій на 119-му пленарному засіданні в червні 2019 року, йшлося про основні принципи ефективної взаємодії влади та опозиції в парламентах країн демократичного транзиту. Підтримка на початку широкомасштабної російсько-української війни депутатськими опозиційними фракціями урядових ініціатив, спрямованих на захист державного суверенітету; включення до порядку денного Верховної Ради України у вересні 2025 року допрацьованих законопроектів «Про парламентську опозицію» (№1211 О. Пузанова та №1211-1 А. Яценка, наданих до парламенту та відхилених у 2019 році, прийнятих в грудні 2024 року за основу) свідчить про чергові зміни де-факто статусу парламентської опозиції, що актуалізує проблему трансформації суб'єктності парламентської опозиції в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення діяльності та статусу політичної опозиції науковці почали з другої половини 1990-х років [14]. Статус парламентської опозиції став предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців у галузі політології, державного управління, права з початку 2000-х років. Характер взаємодії парламентської опозиції з урядом проаналізований З. Зотовою, О. Кукуруз, М. Михальченком, а також парламентської більшості та меншості – Л. Гонюковою, Ю. Древалем, В. Журавським, Р. Павленком та ін. На підставі аналізу європейського досвіду інституціалізації парламентської опозиції В. Гошовська, К. Ващенко, Ю. Кальниш зазначали, що за умов парламентсько-президентської форми правління парламентській меншості не вдається суттєво впливати на владу [13, с. 43]. В. Сичова доводила, що в Україні статус інституту політичної (у т.ч. парламентської) опозиції в системі державного управління в Україні неодноразово змінювався [19-21], обґрунтовувала значний конструктивний вплив парламентської опозиції на систему державного управління в парламентсько-президентській республіці [21, с.62]. О. Зозуля переконана, що відсутність конституційного та законодавчого закріплення засад організації та діяльності парламентської опозиції в Україні призводить до недостатньої розвиненості парламентаризму та політичної системи [5, с. 26]. В. Крейденко, Л. Григорович, експерти ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив» акцентують увагу на особливості участі Верховної Ради України в системі державно-управлінських відносин в умовах дії правового режиму воєнного стану [8; 3]. Ефективна діяльність парламенту, у т.ч. парламентської опозиції, на думку В. Ковальчука, залежить як від культури, яка сформувалася у відносинах між парламентською більшістю та меншістю, від наявності консолідованої патріотичної політичної еліти, так і від інституціалізації прав опозиції, розподілу посад у структурах парламенту, що передбачає окремі квоти для опозиції [6, с. 17]. В умовах воєнного стану В. Перевезій вважає, що за «відсутності у парламенті суб'єктних більшості та опозиції він, як ніколи за часи незалежності, перетворився на маргінальну політичну інституцію» [1, с. 45]. У свою чергу, Г.Зеленько зазначає, що «інституційна слабкість парламенту через недосконалі форми парламентського контролю» перетворила Україну де-факто в президентську республіку [1, с. 19, 20].

Українські дослідники акцентують увагу на конструктивності парламентської опозиції з 2022 року, в умовах екзистенційної загрози українській державності, що проявляється у наявності тимчасового «парламентського консенсусу» [9, с.178]; згуртування усіх політичних сил парламенту та відсутності політичної боротьби між ними [3, с. 9; 11, с. 532]. Водночас помітно сприйняття владою критики від опозиції як спроби внутрішньої дестабілізації [3, с. 53]. В.Гошовська, Л.Даниленко, І.Дудко, І. Рейтерович та ін. переконані, що після завершення війни Україні необхідно повноцінно повернутися до парламентсько-президентської республіки; удосконалити парламентські процедури для мінімізації політичної корупції, а також унормувати статус парламентської опозиції [11, с. 273; 23, с. 281]. Разом із тим,

проблема трансформації суб'єктності парламентської опозиції в Україні не стала предметом системних досліджень, що обумовлює наукову актуальність теми.

Метою статті є обґрунтування необхідності інституціоналізації парламентської опозиції в Україні на підставі трансформації її суб'єктності в системі державного управління задля налагодження конструктивної взаємодії парламентських коаліції та опозиції, підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України та ефективності державного управління в воєнний та післявоєнний періоди розвитку Української держави.

Для досягнення поставленої мети визначені такі завдання дослідження: проаналізувати зміни статусу парламентської опозиції в системі державного управління України, обґрунтувати умови конструктивної взаємодії парламентської коаліції та парламентської опозиції, визначити вплив останньої на систему державного управління. Для їхнього вирішення було застосовано комплекс методів наукового дослідження: аналіз чинного законодавства дозволив визначити правовий статус парламентської опозиції; хронологічний підхід допоміг з'ясувати етапи еволюційного розвитку парламентської опозиції у Верховній Раді України; метод моделювання сприяв обґрунтуванню впливу парламентської опозиції на систему державного управління на різних етапах розвитку.

Виклад основного матеріалу. Трансформаційні зміни українського суспільства наповнюють новим змістом (нормами, кадрами) політичні інститути, зокрема інститути політичної опозиції (у т.ч. парламентської) та парламентської коаліції. Інститут політичної опозиції є складовою демократичного державного механізму, за допомогою якої забезпечуються ефективні дії держави щодо підвищення раціональності її управлінських рішень. На переконання В. Сичової, «під демократичним державним механізмом розуміється демократичне врядування, за якого не існує перекосів у бік прямих зв'язків (переважно управлінських впливів), а відводиться місце зворотним зв'язкам» [19, с. 89; 20, с. 356]. Інститут парламентської опозиції як складову інституту політичної опозиції вважаємо одним із результатів об'єктних зворотних зв'язків, що відображають реакції керованих об'єктів на управлінські впливи суб'єкта державного управління. В умовах воєнного стану виникає необхідність конструктивної взаємодії парламентської коаліції та опозиції задля консолідації суспільства.

На початку повномасштабного російського вторгнення в Україну згуртування монокоаліції та парламентської опозиції дозволило Верховній Раді України: ухвалити закон про введення воєнного стану; скоротити час на обговорення законопроектів та ухвалення необхідного законодавства, що забезпечило централізований та організований опір російській агресії; заборонити діяльність окремих політичних партій; встановити кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність; визначити необхідність підготовки змін до виборчого законодавства щодо проведення виборів у післявоєнний час [3, с.18; 11, с. 477, 533; 23, с.154-180, 380]. Вищезазначене свід-

чить, що у 2022- на початку 2023 роках Верховна Рада України ІХ скликання продемонструвала найвищий рівень консолідації парламентських фракцій за всю історію існування незалежної Української державі (див. табл.1).

Таблиця 1

Трансформація суб'єктності парламентської опозиції в Україні та її впливу на систему державного управління (1990/91 – дотепер)

Роки каденцій Верховної Ради України	Фракції політичних партій, що репрезентують парламентську опозицію	Характеристика парламентської опозиції, її суб'єктності	Характеристика системи державного управління	Вплив парламентської опозиції на систему державного управління
1	2	3	4	5
1990/1991-1994 рр.	Комуністична партія України (КПУ), Соціалістична партія України (СПУ), Народний рух України (НРУ)	антипрезидентська, антиурядова опозиційна більшість легалізація/ активізація опозиції: виникнення парламентської опозиції	формально змішана (президентсько-парламентська) республіка; створення неопатримоніальної системи влади	Значний вплив парламентської опозиції сприяв достроковим президентським і парламентським виборам у 1994 р.
1994–1998 рр.	(КПУ, СелПУ, СПУ, НРУ)	антипрезидентська, антиурядова опозиційна більшість одновекторна, розрізнена	1) президентсько-парламентська республіка (1996 р.); 2) посилення виконавчої вертикалі; 3) становлення системи місцевого самоврядування	Незначний вплив парламентської опозиції сприяв створенню системи влади, яка «збагатилася клановістю і корупцією»
1998-2002 рр.	КПУ, СПУ, Селянської партії України (СелПУ) Громада» ВО «Батьківщина»	- опозиційна антипрезидентська більшість до поч. 2001 р. - парламентська антипрезидентська одновекторна, розрізнена; - виникнення антиурядової квазіопозиції в парламенті; - вперше виникнення тіньового уряду. - Політичним партіям гарантувалась свобода опозиційної діяльності (Закон України «Про політичні партії», 2001 р.); - Лідери парламентської опозиції від ВО Батьківщина та СПУ очолюють поза парламентом «Форум національного порятунку», проводять акцію «Україна без Кучми»	протистояння законодавчої (ВРУ) та виконавчої (КМУ) гілок влади (1999-2001 рр.); створення провладної парламентської більшості	Вплив парламентської опозиції мав <i>деструктивний характер</i> , що призвело до «Оксамитової» революції (лютий 2000 р.), так званої «буржуазної революції» у «червоній» Верховній Раді; Зростання опозиційності у формі діяльності «Форуму національного порятунку»; квітень 2001 р. - недовіра КМУ

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
2002–2006 рр.	Блок «Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко (БЮТ), КПУ, СПУ 3 01. 2005–03. 2006 рр. Партія Регіонів (ПР), Соціал-демократична партія України (об'єднана) (СДПУ(о))	- об'єднана, різновекторна - виникнення структурованої опозиції в парламенті (2002 р.); - парламентська опозиція очолила Помаранчеву революцію (2004 р.) розрізнена, різновекторна опозиція	президентсько-парламентська республіка формування першого коаліційного уряду у парламентський спосіб (листопад 2002 р.); - раціонально-бюрократична модернізація системи державного управління парламентсько-президентська республіка: з січня 2005 р. – де факто, з січня 2006 – де-юре	<i>Значний вплив парламентської опозиції на державно-управлінські процеси, в результаті чого відбулась суттєва модернізація системи державного управління на демократичне; запроваджена пропорційна виборча система у 2006 р.</i>
2006-2007 рр.	Блок «Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко (БЮТ)	- об'єднана різновекторна - антиурядова парламентська опозиція та антипрезидентська парламентська більшість	- парламентсько-президентська республіка; - коабітація (президент уособлює парламентську опозицію, прем'єр-міністр – парламентську більшість) - достроковий розпуск Верховної Ради України	зростання впливу політичної опозиції на прийняття управлінських рішень;
2007–2012	09.2007 – січень 2010 рр. Партія Регіонів, КПУ 02.2010 р. – Блок «Наша Україна-Народна самооборона» (НУ-НС), БЮТ	- У вересні 2008 року у Регламент Верховної Ради України вперше була внесена Глава 13 «Парламентська опозиція»; - розрізнена, різновекторна опозиція - опозиція увійшла до керівництва п'ятих парламентських комітетів, яким належить функція контролю; - виникнення не опозиційної парламентської меншості; - у квітні 2010 р. в Регламенті спрощені умови створення парламентської опозиції - виникнення двох тінювих урядів - в жовтні 2010 року з Регламенту ВРУ була вилучена Глава 13. «Парламентська опозиція»	- парламентсько-президентська республіка до 30.09.2010 р. - протистояння між президентом та прем'єр-міністром у 2007 – на поч. 2010 рр. - 30.09.1020 р. зміна форми правління з парламентсько-президентської на напівпрезидентську систему правління, - формування неформальної інституційної структури – так званих "наглядачів", - позбавлення парламенту повноважень формування уряду; - тактика політичних переслідувань (арештів лідерів парламентської опозиції – БЮТ і Блоку «Наша Україна-Народна самооборона»)	- незначний вплив парламентської опозиції на систему державного управління - зменшення впливу інституту парламентської опозиції на систему державного управління; - з жовтня 2010 р. нівелювання впливу опозиції на державноуправлінський процес; - встановлення авторитарного режиму

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
2012–2014 рр.	28.10.2012- 21.02.2014: Об'єднана опозиція Батьківщина; Український демократичний альянс за Реформи (Удар); ВО «Свобода» 24.02.2014 – 27.11.2014 Партія регіонів, КПУ	- об'єднана різновекторна опозиція; - блокування президії ВРУ; - контроль за голосуванням народних депутатів, блокування карток відсутніх народних депутатів - відсутність структурованої парламентської опозиції - різновекторна опозиція	- напівпрезидентськ а форма правління, - посилення виконавчої вертикалі; - гібридний авторитарний режим; - 3 21.02.2014 р повернення до. парламентсько- президентської республіки (до Конституції України 2004 р.)	- Зменшення впливу парламентської опозиції на державне управління у зв'язку з авторитарним гібридним режимом. - заміщення функцій парламентської опозиції опозиційністю (у формах Податкового Майдану (2010 р.), Мовного Майдану (2012 р.), Євромайдану (2013 р.), Революції Гідності (2013-2014 р.).
2014-2019 рр.	Листопад 2014 – 01.09.2015 Опозиційний блок 01.09.2015– 2016 рр. Об'єднання «Самопоміч», ВО Батьківщина, Радикальна партія Олега Ляшка; групи «Воля народу» та «Партія «Відродження»	Опозиційний блок - проросійська політична сила, загроза національній безпеці України - роз'єднана - різновекторна опозиція - ухвалена Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2016 року № 1035- VIII, де зазначалось про необхідність якнайшвидше прийняття рішення про врегулювання статусу парламентської опозиції, проте не було інституціалізовано парламентську опозицію	- парламентсько- президентська республіка; - реформа децентралізації державного управління; - зміцнення національної безпеки України; - європеїзація системи державного управління; - закріплення курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію в Конституції України	- Зменшення впливу парламентської опозиції на державне управління в умовах російської агресії проти України; - об'єднання зусиль політичних сил проти російської агресії
2019 р. – по т.ч.	Європейська солідарність (ЄС); Опозиційна платформа - за життя (ОПЗЖ) 3 листопаду 2019 – ВО Батьківщина, ЄС; ОПЗЖ 3 липня 2020 – Голос, ЄС, ОПЗЖ, ВО Батьківщина, 3 березня 2022 р. – ЄС,	- роз'єднана, різновекторна опозиція - протистояння між парламентськими опозиційними фракціями за національним (патріотичним) критерієм - роз'єднана, різновекторна опозиція	- некомпетентність нової політико- управлінської еліти у сфері державного управління; - формування керованої монобільшості депутатів, - швидка деінституціоналізація, послаблення керованості державою, сплеск корупції та політичного хаосу	- Зменшення впливу парламентської опозиції на державне управління у зв'язку з посиленням централізації влади. - ставлення опозиції до влади як до «ворога» в національному (патріотичному) контексті

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
	Голос: ВО Батьківщина	роз'єднана опозиція, ситуативне об'єднання Голосу та ЄС Згуртування парламентської опозиції та парламентської монокоаліції при ухваленні законів зادля стійкості держави, забезпечення опору російському агресору	<ul style="list-style-type: none">- встановлення де-факто президентської республіки;- посилення централізації влади в умовах COVID-19, широкомасштабного російського вторгнення в Україну;- створення обласних військових адміністрацій;- створення військових міських адміністрацій на деокупованих територіях;- збільшення функцій Офісу Президента України;- зменшення центрів прийняття управлінських рішень до кола 5-6 менеджерів на чолі з Президентом України;- ставлення влади до опозиції як до «ворога»;- політичні репресії проти лідера опозиційної парламентської фракції «Європейська солідарність»;- використання дозволу на відрядження народних депутатів за кордон як інструменту впливу на парламентарів	

Джерело: авторська розробка, на основі [7, с. 343; 11, с. 438-480; 15, с. 161, 163; 19, с. 390, 396-397, 20; 21; 22, с.18; 23, с. 156-180]

Як видно з таблиці 1, парламентська опозиції в Україні набула часткової інституціоналізації в 2001 році, що сприяло зростанню конструктивного впливу на систему державного управління. З вересня 2008 по жовтень 2010 рр. її правовий статус був закріплений в главі 13 «Парламентська опозиція» Регламенту Верховної Ради України, що до січня 2010 року мав силу

підзаконного акту, а з 10 лютого 2010 року набув статус Закону України, що посилило суб'єктність парламентської опозиції до жовтня 2010 року.

Сучасний стан правового статусу парламентської опозиції в Україні, на думку О. Зозулі опосередковано визначається положеннями Регламенту Верховної Ради України, «загальними для усіх депутатських фракцій і груп, не передбачаючи додаткових прав і гарантій саме для опозиційних парламентських сил» [5, с.23]. Вплив парламентської опозиції на систему державного управління в Україні має коливальний, змінний характер: від значного до деструктивного; до значного конструктивного (2002-2007 рр.); до незначного (з вересня 2007 року) впливу, з подальшим нівелювання впливу з 2019 року, що є загрозливим для системи державного управління в контексті централізації влади.

Зменшення суб'єктності парламенту з 2019 року призвело до зростання повноважень де-факто Президента України та Офісу Президента України. Дії вищого політичного керівництва країни з 2019 р. засвідчили недостатній рівень професійної підготовки посадовців до державно-управлінської діяльності, нечітке усвідомлення національних інтересів України в умовах гібридної російсько-української війни, що тривала з 2014 року. Це проявилось у погодженні Президентом України 01.10.2019 р. з текстом «формули Штайнмаера», що загрожувало національним інтересам України і викликало дестабілізацію суспільно-політичної ситуації. У спільній заяві парламентські партії «Європейська солідарність», «Батьківщина» і «Голос» вимагали від Президента України В. Зеленського пояснень зазначених дій. Підписання 11.03.2020 р. в Мінську чергового документу про створення Консультативної ради, в якій представники ОРДЛО ставали суб'єктами переговорів, було сприйняте низкою громадських організацій, політичною партією «Європейською солідарністю», частиною депутатів (більше, ніж 50) фракції «Слуга народу» як зрада національних інтересів [2; 16; 18]. Дії депутатів від ОПЗЖ, які 11.03.2020 зустрілися з російським президентом, взяли участь у засіданні Державної думи росії для створення міжфракційного об'єднання «Міжпарламентський діалог заради миру. Україна, Росія, Німеччина, Франція» [4], не отримали засудження з боку влади. Президент і правоохоронні органи проігнорували заяву опозиції («Європейської солідарності») з вимогами публічної реакції влади та відповідних дій за зраду державних інтересів.

На початку повномасштабного російського вторгнення в Україну в 2022 році посилилась тенденція централізації влади, встановилась де-факто президентська республіка. Запроваджено контроль над інформаційною сферою; зведено нанівець вплив інституту парламентської опозиції на систему державного управління, що є загрозою для суб'єктності парламенту.

Лише 18.03.2022 р. було призупинено на час дії воєнного стану діяльність низки проросійських політичних партій (у т.ч. обмежена діяльність у Верховній Раді України «Опозиційної платформи – За життя») за їхні

публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, реальні загрози порушення суверенітету і територіальної цілісності держави. 15.09.2022 р. рішенням Верховного Суду України (що підтвердив рішення суду апеляційної інстанції від 20.06.2022 р., запроваджену указом Президента України 14.04.2022 року на основі рішення Ради національної безпеки та оборони про призупинення діяльності) була заборонена діяльність партії «Опозиційна платформа – За життя». Натомість з вересня 2022 р. депутати фракції ОПЗЖ в парламенті вийшли з партії, створили дві депутатські групи : «Платформа за життя та мир» та «Відновлення України», часто підтримують провладні законопроекти та політичні рішення.

Про важливість формування політичної культури політико-управлінської еліти в демократичному суспільстві, професійної підготовки та підвищення кваліфікації посадовців неодноразово наголошували представники Наукової школи вітчизняного парламентаризму на чолі з професором В. Гошовською. Вони стверджують, недостатня професіоналізація політичних лідерів є загрозою для демократичного розвитку Української держави, а «сучасні обмеження, які необхідні під час війни, не мають стати умовою скочування до авторитарного правління» [12; 11, с. 314].

Представляється, що одним із механізмів підвищення інституційної спроможності Українського парламенту має стати інституціалізація парламентської опозиції, що сприятиме стійкості системи публічного управління, що перебуває у воєнному стані та в умовах післявоєнного відновлення.

У сучасних умовах розвитку нашої держави монокоаліція, що сформувалась у Верховній Раді України ІХ скликання, має налагодити конструктивну взаємодію з парламентською опозицією задля забезпечення стійкості системи державного управління в умовах воєнного стану. Інакше, за відсутності якісних об'єктивних зворотних зв'язків державно-управлінські впливи перестануть відповідати інтересам і потребам суспільства. Це може призвести до заміщення парламентської опозиції політичною опозиційністю – різними формами протестної поведінки громадян, що є небезпечним в умовах російсько-української війни.

Висновки. Отже, за роки незалежності Української держави було здійснено три спроби врегулювання статусу парламентської опозиції в системі державного управління України: прийняття Закону України «Про політичні партії» (2001 р.); внесення в Регламент Верховної Ради України глави 13 «Парламентська опозиція» (вересень 2008 р.); ухвалення Постанови Верховної Ради України від 17 березня 2016 року № 1035-VIII, де зазначалось про необхідність прийняття якнайшвидше рішення щодо врегулювання статусу парламентської опозиції для налагодження діалогу парламентської коаліції та опозиції.

Суб'єктність парламентської опозиції в системі державного управління в Україні змінювалась кілька разів. У 1991-1994 роках парламентська опозиція

мала значний вплив на трансформацію системи державного управління. У 1998–2001 роках вона мала сильний деструктивний вплив на державноуправлінські процеси. Часткова інституціоналізація політичної (у т.ч. парламентської) опозиції перетворила її рушійну силу модернізації системи державного управління та зміни політико-управлінської еліти у 2002–2007 рр. У 2007 – вересень 2010 р. відчувався незначний вплив парламентської опозиції на систему державного управління. З жовтня 2010 – до теперішнього дня спостерігається перманентне зменшення впливу інституту парламентської опозиції: політичні переслідування лідерів парламентської опозиції у 2010–2013 рр., об'єднання зусиль парламентських фракцій в умовах російської агресії у 2014–2015 рр.; 24.02.2022 – початок 2023 рр. – згуртування парламентських фракцій для консолідації в Верховній Раді України з метою підвищення ефективності парламентської діяльності в умовах широкомасштабної російсько-української війни. Зменшення суб'єктності та слабкість парламентської опозиції, зниження довіри до Українського парламенту в умовах воєнного стану призводить до посилення централізації влади, що представляється загрозовим для системи державного управління в Україні.

Важливо досягти стабільного конструктивного впливу парламентської опозиції на систему публічного управління шляхом надання їй суб'єктності через унормування статусу парламентської опозиції.

Література:

1. *Адаптивні зміни у функціонуванні політичної системи України в умовах повенної відбудови* : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 648 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/ADAPTYVNI-ZMINY-U-FUNKTIONUVANNI-POLITYCHNOI-SYSTEMY-UKRAINY-V-UMOVAKh-POVOIeNNOI-VIDBUDOVY.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).
2. Відкрите звернення до керівництва України. URL: <https://vostok-sos.org/zvernennya-0001-1803> (дата звернення: 20.10.2025).
3. Воєнний парламентаризм: особливості роботи Верховної Ради України в умовах дії воєнного стану. Часопис «Парламент». ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив». 2022–2023. Вип. 1. 62 с. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/chasopys_war_parliament_ukr.pdf (дата звернення: 20.10.2025).
4. «ЄС» вимагає реакції влади та правоохоронців на поїздку ОПЗЖ до Росії – заява. 5 канал. URL: <https://www.5.ua/polityka/pravookhorontsi-maiut-vidreahuvaty-na-poizdku-opzh-do-rosii-zaiava-yevrosolidarnosti-210054.html> (дата звернення: 20.10.2025).
5. Зозуля О. І. Сучасний стан і проблеми правового статусу парламентської опозиції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 2. С. 21–27. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.02.4>
6. Ковальчук В. Конституційно-правовий статус парламентської опозиції в країнах Центрально-Східної Європи та в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 1. С. 3–20. URL: <https://ccu.gov.ua/library/konstytucijno-pravovyj-status-parlamentskoyi-opozyciyi-v-krayinah-centralno-shidnoyi-yevropy> (дата звернення: 20.10.2025).
7. Кравчук Л. М. Маємо те, що маємо: спогади і роздуми. Київ: Століття, 2002. 392с.

8. Крейденко В., Григорович Л. Особливості функціонування Верховної Ради України як суб'єкта державно-управлінських відносин в умовах воєнного стану: питання теорії та практики. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 5(71). С. 67–73.

9. Меженська О. В., Лях Д. Вплив збройного насилля на формування коаліцій: міжнародний та внутрішньополітичний аспект. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 75. С. 173-182. DOI <https://doi.org/10.32782/app.v75.2025.24>

10. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024р.). *Разумков Центр*. 2024, 15 жовт. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r>

11. Парламентаризм: підручник. 3-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська та ін. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 592 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/333/files/a58a3585-0732-4874-93a3-dbe715c6a920.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).

12. Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства : монографія / В. А. Гошовська та ін.; за ред. В. А. Гошовської. (Наукова школа вітчизняного парламентаризму. Серія «Бібліотека народного депутата»). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 592 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/337/files/adc8fe30-999a-45e4-96b4-75dd652577c7.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).

13. Політична опозиція : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Гошовської, К. О. Ващенко, Ю. Г. Кальниша. Київ : НАДУ, 2013. 208 с

14. Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Київ : Навч.-метод. каб. вищ. освіти МОН України, 1996. 124 с.

15. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с.

16. Понад 50 нардепів від «Слуги народу» звернулися до Президента через створення Консультативної ради з ОРДЛО. UNN: Українські національні новини. 13 берез. 2020. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1857722-ponad-50-nardepiv-vid-slugi-narodu-zvernulisya-do-prezidenta-cherez-stvorenniya-konsultativnoyi-radi-z-ordlo> (дата звернення: 20.10.2025).

17. Пресконференція Зеленського 19 грудня 2023 р. Повне відео. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=zY12VR5MYcw>

18. Прямі переговори з ОРДЛО: В'ятрович написав заяву в СБУ, а Вакарчук вимагає пояснень. Українська правда. 2020, 13 берез. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/13/7243509> (дата звернення: 20.10.2025).

19. Сичова В.В. Взаємодія інституту політичної опозиції та державного управління: теоретико-методологічне обґрунтування : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.01. Харків, 2011. 450 с.

20. Сичова В. В. Зміна статусу інституту політичної опозиції в системі державного управління в Україні. Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасна парадигма публічного управління»; за наук. ред. А. В. Стасишина. Львів : ЛНУ імені Івана Франка (17–18 жовт. 2019 р.). Львів, 2019. С. 355–359.

21. Сичова В.В. Модель впливу інституту політичної опозиції на державне управління в Україні (1991 – 2012 рр.). *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 2 (37). С. 56-64. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2012_2_10

22. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / М. І. Михальченко та ін. Київ : ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 440 с.

23. Участь інститутів представницької влади у повоєнній відбудові України : монографія / за заг. ред. В. Гошовської. Київський національний університет імені Тараса

Шевченка, 2025. Київ : ТОВ «Видавництво «Юстон», 2025. 472 с. (Наукова школа вітчизняного парламентаризму. Серія «Бібліотека народного депутата»). URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/337/files/9876835a-9fdb-4fe3-9587-f4d98827f851.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).

24. Юлія Свириденко: Уряд звітував Президенту про 100 днів роботи — фокус на обороні, економіці та підтримці людей. *Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України*. 2025, 28 жовт. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/yuliia-svyrydenko-uriad-zvituvav-prezydentu-pro-100-dniv-roboty-fokus-na-oboroni-ekonomitsi-ta-pidtrymtsi-liudei>

References:

1. O. O. Rafalskoho, O. M. Maiborody (Ed.). (2024). *Adaptyvni zminy u funktsionuvanni politychnoi systemy Ukrainy v umovakh povoiennoi vidbudovy* [Adaptive changes in the functioning of the political system of Ukraine in the context of post-war reconstruction]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Retrieved from <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/ADAPTYVNI-ZMINY-U-FUNKTSIONUVANNI-POLITYCHNOI-SYSTEMY-UKRAINY-V-UMOVAKH-POVOIENNOI-VIDBUDOVY.pdf> [in Ukrainian].
2. Vidkryte zvernennia do kerivnytstva Ukrainy [An open appeal to the leadership of Ukraine] Retrieved from <https://vostok-sos.org/zvernennya-0001-1803> [in Ukrainian].
3. Voienni parlamentaryzm: osoblyvosti roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh dii voiennoho stanu [War parliamentarism: features of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine under martial law]. (2022–2023). Chasopys «Parlament» – Journal "Parliament". HO «Laboratoriia zakonodavchychkh initsiatyv», 1. Retrieved from https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/chasopys_war_parliament_ukr.pdf [in Ukrainian].
4. «IeS» vymahaie reaktsii vlady ta pravookhorontsiv na poizdku OPZZh do Rosii – zaiava. 5 kanal ["EU" demands reaction of authorities and law enforcement officers to OPZH's trip to Russia – statement. Channel 5]. Retrieved from <https://www.5.ua/polityka/pravo-okhorontsi-maiut-vidreahuvaty-na-poizdku-opzzh-do-rosii-zaiava-yevrosolidarnosti-210054.html> [in Ukrainian].
5. Zozulia O. I. (2021). Suchasnyi stan i problemy pravovoho statusu parlamentskoi opozytzii v Ukraini [Current state and problems of the legal status of the parliamentary opposition in Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative law*, 2, 21–27. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.02.4> [in Ukrainian].
6. Kovalchuk V. (2022). Konstytutsiino-pravovyi status parlamentskoi opozytzii v krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy ta v Ukraini [Constitutional and legal status of the parliamentary opposition in the countries of Central and Eastern Europe and in Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava – Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 1, 3–20. Retrieved from <https://ccu.gov.ua/library/konstytuciyno-pravovyy-status-parlamentskoyi-opozyciyi-v-krayinah-centralno-shidnoyi-yevropy> [in Ukrainian].
7. Kravchuk L. M. (2002). *Maiemo te, shcho maiemo: spohady i rozdumy* [We have what we have: memories and reflections]. Kyiv: Stolittia, 2002. [in Ukrainian].
8. Kreidenko V., Hryhorovych L. (2023). Osoblyvosti funktsionuvannia Verkhovnoi Rady Ukrainy yak subiekta derzhavno-upravlinskykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: pytannia teorii ta praktyky [Peculiarities of the functioning of the Verkhovna Rada of Ukraine as a subject of state-administrative relations in conditions of martial law: issues of theory and practice]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political Science and Public Administration*, 5(71), 67–73. [in Ukrainian].

9. Mezhenka O. V., Liakh D. (2025). Vplyv zbroinoho nasyllia na formuvannia koalitsii: mizhnarodnyi ta vnutrishnopolitychnyi aspekt [The impact of armed violence on coalition formation: international and domestic political aspects]. Aktualni problemy polityky – Current problems of politics, 75, 173–182. <https://doi.org/10.32782/app.v75.2025.24> [in Ukrainian].

10. Otsinka situatsii v kraini ta diialnosti vlady, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, vira v peremohu (veresen 2024 r.) [Assessment of the situation in the country and the activities of the authorities, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, belief in victory (September 2024)]. (2024). Razumkov Tsentr – Razumkov Center. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-hromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r> [in Ukrainian].

11. Parlamentaryzm [Parliamentarism] (2024). 3-he vyd., dopov. y rozshyr. / V. A. Hoshovska ta in. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian].

12. Hoshovska V. A. ta in. (2024). Politychna kultura v zabezpechenni yednosti ta konsolidatsii ukrainskoho suspilstva [Political culture in ensuring unity and consolidation of Ukrainian society]. V. A. Hoshovskoi (Ed.). (Naukova shkola vitchyznianoho parlamentaryzmu. Serii «Biblioteka narodnoho deputata»). Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka. Retrieved from <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/337/files/adc8fe30-999a-45e4-96b4-75dd652577c7.pdf> [in Ukrainian].

13. Politychna opozytisia [Political opposition] (2013); V. A. Hoshovskoi, Yu. H. Kalnysha (Ed.). Kyiv : NADU. [in Ukrainian].

14. Politychna opozytisia: teoriia ta istoriia, svitovi dosvid ta ukrainska praktyka [Political opposition: theory and history, world experience and Ukrainian practice]. (1996). Kyiv : Navch.-metod. kab. vyshch. osvity MON Ukrainy. [in Ukrainian].

15. Politychnyi protses u nezalezhnii Ukraini: pidsumky i problemy [Political Process in Independent Ukraine: Results and Problems]. (2021). Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Retrieved from <https://ipiend.gov.ua/publication/politychnyj-protses-u-nezalezhnij-ukraini-pidsumky-i-problemy/> [in Ukrainian].

16. Ponad 50 nardepiv vid «Sluhy narodu» zvernulysia do Prezidenta cherez stvorennia Konsultativnoi rady z ORDLO [More than 50 MPs from the Servant of the People party appealed to the President to create an Advisory Council on the ORDLO]. (2020). UNN: Ukrainski natsionalni novyny. Retrieved from <https://www.unn.com.ua/uk/news/1857722-ponad-50-nardepiv-vid-slugi-narodu-zvernulisya-do-prezidenta-cherez-stvorennia-konsultativnoyi-radi-z-ordlo> [in Ukrainian].

17. Пресконференція Зеленського 19 грудня 2023 р. Повне відео. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=zY12VR5MYcw>

18. Priami perehovory z ORDLO: Viatrovych napysav zaiavu v SBU, a Vakarchuk vymahaie poiasnen [Direct negotiations with ORDLO: Viatrovych wrote a statement to the SBU, and Vakarchuk demands explanations]. (2020). Ukrainska pravda. Retrieved from <https://www.ppravda.com.ua/news/2020/03/13/7243509> [in Ukrainian].

19. Sychova V. V. (2011). Vzaiemodiia instytutu politychnoi opozytisii ta derzhavnoho upravlinnia: teoretyko-metodolohichne obgruntuvannia [Interaction between the Institute of Political Opposition and Public Administration: Theoretical and Methodological Substantiation]. Doctoral's thesis. Kharkiv.

20. Sychova V. V. (2019). Zmina statusu instytutu politychnoi opozytisii v systemi derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [Changing the status of the institute of political opposition in the system of public administration in Ukraine]. Proceedings from: I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Suchasna paradyhma publichnoho upravlinnia» – The 1st International Scientific and Practical Conference “Modern Paradigm of Public Administration”. (pp. 355–359); A. V. Stasyshyna (Ed.). Lviv : LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

21. Sychova V. V. (201). Model vplyvu instytutu politychnoi opozytсии na derzhavne upravlinnia v Ukraini (1991–2012 rr.) [Model of the influence of the political opposition institute on public administration in Ukraine (1991–2012)]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration, 2(37), 56–64. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_2_10 [in Ukrainian].

22. M. I. Mykhalchenko ta in. (2016). Transformatsiia politychnykh instytutiv Ukrainy: problemy teorii i praktyky [Transformation of political institutions of Ukraine: problems of theory and practice]. Kyiv : IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

23. Hoshovska V. A. ta in. (2025). Uchast instytutiv predstavnytsoi vlady u povoiennii vidbudovi Ukrainy [Participation of representative government institutions in the post-war reconstruction of Ukraine]. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka – Taras Shevchenko National University of Kyiv. V. Hoshovskoi (Ed.). Kyiv : TOV «Vydavnytstvo «Iuston». (Naukova shkola vitchyznianoho parlamentaryzmu. Seriia «Biblioteka narodnoho deputata»). Retrieved from <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/337/files/9876835a-9fdb-4fe3-9587-f4d98827f851.pdf> [in Ukrainian].

24. Svyrydenko Yu. (2025). Uriad zvituvav Prezydentu pro 100 dniv roboty – fokus na oboroni, ekonomitsi ta pidtrymtsi liudei [The Government reported to the President on 100 days of work – focus on defense, economy and support of people]. Departament informatsii ta komunikatsii z hromadskistiu Sekretariatu Kabinetu Ministriv Ukrainy. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/yuliia-svyrydenko-uriad-zvituvav-prezydentu-pro-100-dniv-roboty-fokus-na-oboroni-ekonomitsi-ta-pidtrymtsi-liudei> [in Ukrainian].